

758

БІБЛІОТЕКА
Наукового Товариства
ім. Шевченка

ГЕТЬМАН ПАВЛО СКОРОПАДСЬКИЙ

У СВІТЛІ ІСТОРИЧНИХ ФАКТІВ

Д-Р Д. ЛЕВЧУК

ВИДАВНИЦТВО "НАША ДЕРЖАВА"
ТОРОНТО, ОНТЕРІО, КАНАДА.

— 1952 —

Відбитка з чч. 6-7 "Наша Держава".

ГЕТЬМАН ПАВЛО СКОРОПАДСЬКИЙ У СВІТЛІ ІСТОРИЧНИХ ФАКТІВ

Занадто мало часу пройшло, щоб всебічно не то що аналізувати, а бодай оглянути й належно оцінити ролі в нашій історії Гетьмана Павла. Для оцінення, для сприйняття величі Його потрібно, щоб пройшли ще роки й роки, і аж тоді, по накопиченні достатньої кількості матеріалів, пощастить нашим нащадкам показати світові цю історичну постать.

Але людський розум, жадоба знання, біль душевний за долю нашого Народу, за наше визволення, змушують нас вже тепер, особливо, коли насуваються міжнародні події, аналізувати, важливе виділити, показати, підкреслити і довести до відома загалу. Бо, як повільно не пливе історія, як повільно не викидає фактів для тих досліджень, проте в силу закону неперервності життя в самому оточенні ще за життя історичних осіб є факти, що потребують висвітлення відразу, для дороговказу в щоденній діяльності людей.

Більш того. Людський розум, державницький розум, підказує не тільки не чекати самопливу диференціації історичних, хоч і недавніх, фактів, а рішуче, зо всією енергією впливати на укладання в думці суспільства цих фактів. Бо ці факти, на превеликий жаль, підтасовуються, фальшуються, маскуються, змінюються, перекручуються в інтересах задоволення приватних примх окремих партійок і осіб. При тому ці партійки й особи доходять до того, що в найоблудніший спосіб, просто, як кажуть, серед білого дня, подають громадянству нісенітницю за дійсні факти, при чому так безапеляційно, що пасивне громадянство часом сприймає їх за чисту монету.

І в цих явищах найпаскудніше і найнебезпечніше є те, що ці особи в своїх партійних антагонізмах втратили почуття міри в аспекті політичної діяльності й через те втратили об'єктивність до нашої історії і, найголовніше, — не почувують себе обтяженими засадничими правилами, а саме: завжди поважати гідність свого громадянства й пода-

— ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ Й ПОШИРЮЙТЕ ЧАСОПИС —

НАША ДЕРЖАВА”

Часопис, що стоїть на українському традиційному ґрунті — навчаючи, за Вячеславом Липинським, державницького думання.

ПЕРЕДПЛАТА: \$3.00 В КАНАДІ — \$3.50 В ЗДА

Адреса: "Our Country", 140 Bathurst St.

Toronto 2-B, Ontario.

ати на письмі та говорити йому правду. Бо інакше, як зрозуміти твір пана Ісаака Мазепи „Підстави нашого відодження“, в якому оплюгавлено і славне минуле нашого народу, як Княжа Доба й Гетьманщина, а традицію, саме вряте Народу, подано не з цих славних діб, а з періоду НР, про який справжній державник згадує лише з болем серці; велетнів національних ідей, як от Липинського, оказано в вигляді нездібних учнів професора „від сцізму“.

Як інакше розуміти брошуру „правника“ М. Стахова про Гетьманщину 1918 року, як не фальсифікацію правил зведенки людей (права), вироблених у найсвітліші часи розквіту людської думки, починаючи від Риму й кінчаючи широкими днями. А цікаво, що відповість Єпископ, що благословив видання церковного календаря УАПЦ на 1952 рік, якому під датою 19 грудня сказано: „відновилося УНР, заснована ворожими актами 22-29 квітня, 1918 року“; що відповість цей Єпископ, наприклад, чистому ще душою коляреві, який хоче знати українську історію й зокрема про Другу Гетьманщину. Або: як можна інакше кваліфікувати писанину проф. Володимира Дорошенка на сторінках важкої української газети про православ'я в Україні, як обтяження пристойности до свого громадянства, в якій професор вилив нечуваний бруд на святі почування мільйонів людей померлих і соток тисяч ще живих до історико-української святині, якою була в їх душах Києво-Черська Лавра.

Але повертаємо до теми.

Сфальшовано й фальсифіковано історично-державницьку велич Гетьмана Павла так, що звичайний громадянин, досвідчений у демагогії ліво-руїнистичких елементів, бачить майже все на віру, принаймні читає і не реагує, бо не вистає проти цієї фальсифікації.

В основному, ліво-руїнистичкі елементи приписують Гетьманові Павлові два гріхи: 1. Гетьман Павло Скоропадський був духом росіянин, „царський генерал“ і українцем не був. 2. Гетьман Скоропадський мріяв відновити імперію, „неділимую Росію“ і з цією метою гетьманував у 1918 році. Підкреслюємо, що ліво-руїнистичкі елементи мають право це твердити в білий ясний день і власне в цьому

й полягає їх зневага до гідности українського громадянства.

Звичайним людським оком сумлінно і чесно огляньмо і розберімо по періодах діяльність і чинки Гетьмана Павла на підставі тих загальновідомих фактів, яких ніхто не може заперечити. І нам стане ясно, кого втратила Україна в історичному 1918 році і кого втратила в 1945 році.

ПЕРШИЙ ПЕРІОД. — Павло Скоропадський, по здобутті військової освіти, стає старшиною кавалергардського полку. Молодий, здоровий, з приємною зовнішністю, не кидається, висловлюючись модно, у російській великодержавницький шовінізм, не запалюється здобуттям високої кар'єри, на що ніби були всі на той час підстави: освіта, шляхетне походження, багатство, — а їде до Європи поповнити освіту, удосконалити мову і, головне, — побачити на власні очі історію культури народів, якою він цікавився ще з учнівських літ. Повернувши з-за кордону, не їде по лінії бойовиства, як це було властиве багатьом московським панкам, а вступає на службу в полку. Дружиною обирає не модницю петербургських сальонів, щоб допомогла в інтригах здобути кар'єру, а серйозну людину, що стає другом трудового життя і зразковою матір'ю дітям. І ніде, ні в яких мемуарах вищого петербургського світа, ані в військових літописах за першої світової війни, ніде не знаходимо родини Скоропадських заплутаної в інтригах російського шовінізму. Читаючи й досліджуючи про цей період, бачимо, що генерал Скоропадський самозвід веде виключно ділову фахову працю, осторонь від всяких інтриг, як по військовій лінії, так і будучи при царському дворі в ролі флігель-ад'ютанта. Навпаки, бачимо, що Скоропадський тісно зв'язаний з Україною: — в їх маєтках вдома любитель української козацької старовини й звичаїв.

Мимоволі виникає питання: як це так сталося, що Павло Скоропадський, маючи всі підстави перебувати в найвищих сферах московсько-петербургського суспільства і, знаючи, як колоніальна політика російського уряду завжди намагалась „інороддів“ висувати на вищі становища і тим робити високу національну політику щодо національностей, — як це сталося, що Павло Скоропадський не був „у милості“ царедворців, „на нього дивились косо“, а

родина Дурново, з якої походить Гетьманова Олександра. Це замкнений образ життя" і т. д. і т. п. — читаємо ми мемуарах. Чи не свідчить це з повною ясністю за те, що Павло Скоропадський ніколи не був російським шовіністом, а доводить протилежне, що майбутній Гетьман був роду козак, в душі козак, і всією істотою „іноходець“, об-то українець, і душа його була завжди в Україні, а в Петербурзі тільки обов'язок служби, науки, і взагалі праці, цей віковичний обов'язок всякої людини. Чи не є тут боку російського уряду певне недовір'я до Скоропадського, як потомка гетьманського роду, в душі якого ще є забута козацька стихія?..

Існує правне і загально людське правило: всяке твердження треба довести фактами. Хто має підстави ткнути пальцем і покликатись хоч на один бодай маленький факт, який би свідчив про ненормальне ставлення Гетьмана Павла до України, українського народу з посту генерала в російській службі? Ніде нічого подібного не знаходимо, не знаходимо цього навіть в ліво-руїницькій літературі, так дібній до видумок. О, як би були такі факти, або щось одібне, будьте певні, що все було б викладено і, як казуть, своєчасно. Але нема, і соціалісти не в стані більше нічого сказати, як тільки: „царський генерал“.

А коли їм відповідають, що майже всі старшини Вільних Змагань, і славний герой Зимового Походу, генерал Омелянович-Павленко, теж були „царськими“, соціалісти нічого не можуть відповісти, а про Скоропадського се ж продовжують твердити „царський генерал“, вкладаючи в це поняття негативний зміст, забуваючи, що чим більше фахівців в галузі побудови й охорони держави (не уїників-соціалістів) має нація, тим краще, особливо в аси відновлення втраченої державности.

ДРУГИЙ ПЕРІОД. Якщо перший період діяльності Гетьмана Павла в ролі „царського генерала“ зо всією ясністю каже про його чесність, прямоту, відвертість і сувою послідовність в своїх поступованнях, то в другому періоді постать Гетьмана Павла виступає перед нами ще й як постать неперевіреного стратега, політика, великого патріота свого народу, безкорисної людини, цілком відданої державній ідеї.

Російську революцію 1917 року, падіння царського режиму, „царський генерал“ сприйняв з задоволенням, і в падінні імперії відчув можливість для національного розвою. Отщо розказує офіцер штабу Павла Скоропадського Фердинанд Коблер, німець з походження (Баварія, Кауфбойрен) про „царського генерала“ в час, коли від Тимчасового Уряду прийшов наказ про зміну субординації в армії зв'язку з переворотом:

„Генерал Скоропадський наказав зібрати штаб і всіх старшин своєї частини. (Було це на фронті). Зібрались. Вистроїлись в каре. Приїхав Скоропадський зо всім своїм почотом. Привітався. Усмішка, добрий вираз очей відразу відкинули хвилювання й усі почули себе вільно. „Панове старшини“, — сказав Скоропадський, — „всі знаєте наказ Тимчасового Уряду й його треба виконати. Закликаю до спокою і до підтримки дисципліни. Наш Народ прагне до свободи і на це він має право...“ Раптом каре розступається і струнким кроком до Генерала прямують: фельдфебель і два салдати. В декількох кроках зупинились перед Генералом, віддали честь за царськими правилами, і фельдфебель промовив: „Ваше Превосходительство, ми присягали царю і отечеству і до кінця ему будем верни і нікакому другому правительству наша часть присягать не будет. І також струнко повернулись кругом і попрямували геть за каре. Скоропадський стиснув плечима, мотнув головою, глянув на мовчазних старшин і, махнувши білою рукавичкою в бік відходящих, сказав: „не звертайте уваги“, — і продовжував закликати до спокою“.

З цього невеличкого і може незначного епізоду видно, що „царський генерал“ далеко не виправдував цієї назви і саме в критичні дні російської імперії.

Після революції, замість дійсно стати стовпом царського режиму і, будучи „послідовним“, піти до генерала Корнілова та творити т. зв. контрреволюцію, Гетьман Павло українізує свій корпус, організує українську армію. Коли Центральна Рада з послуху до Керенського підтримує наступ на фронті, „царський генерал“ всіляко зволікає участь свого корпусу в наступі й береже людей від втрат, а дальше вже відверто своїм корпусом веде стратегію захисту інтересів України, а не Росії. Ми його не бачимо в рядах

і оточенні Корнілова, Алексєєва, Денікіна, Лукомського, та інших царських стовпів, а в жовтні місяці Гетьман Павло стає почесним Отаманом Вільного Козацтва.

І даліше — все в Україні, і все для України. Бачучи політику Уряду Центральної Ради, що складалася виключно з лівих елементів, та зв'язку з більшовицьким переворотом у Росії, який рано чи пізно залле й Україну, Гетьман Павло утворив організацію, яка в основу свою поклала компроміс в соціальних питаннях і демократизацію державного ладу в межах нешкідливих для державної сили. Ця організація назвалась „Українською Народньою Громадою“, з якою в контакті стояла й партія Українських Хліборобів-Демократів. Коротше, Гетьман Павло не пішов у табір російської контрреволюції, а став організатором правих українських сил з метою в слушний час прийти на порятунок Україні, коли ліва політика Уряду Центральної Ради приведе до упадку української державности.

Предбачення й побоювання Гетьмана Павла скоро здійснились. Уряд Центральної Ради, що напочатках брав антинімецьку орієнтацію (липневий наступ на фронті, діяльність французького посланика Табуї в Києві й визнання Францією незалежності України в грудні 1917 р.), після відступу з Києва під тиском більшовицьких сил Муравйова, різко міняє орієнтацію й приходить до угоди з Німеччиною окупувати Україну. І не минуло двох місяців, ще не закінчилась цілком окупація, як німецькі військовики доповідали Берлінському Урядові, що Український Уряд Голубовича не встані відновити порядок в країні, не встані вести народню господарку, а тому не встані дати Німеччині хліба. Лідери Центральної Ради не зрозуміли того, що Німеччина на той час широ бажала розчленування Росії і відділення від неї України. Бо як би розуміли, то і з свого боку пішли б на виконання договору з німцями про постачання хлібом, змінили б курс внутрішньої політики з метою втримання державности при допомозі німецької сили принаймні до організування своєї власної. Гетьман Павло, як патріот і державник, зрозумів це і, не дивлячись на те, що вчора бився з німцями на фронті, сьогодні в інтересах української державности взяв орієнтацію на їх силу, що на той час була єдиною в Україні.

І добре, що німці в особі Гетьмана Павла знайшли людину, що могла втримати державу, незалежну від Росії — чи то більшовицької, чи демократичної типу Керенщини. Генерал Людендорф так розцінював події того часу: „Як і треба було чекати, новий український уряд виявив себе нездібним відновити в краю порядок і дати нам хліб. Цей уряд зник, і Гетьман Скоропадський був людиною відповідною до можливої успішної праці. Він хотів відновити порядок в Краю і виказав по відношенню до нас велику доброзичливість“.

Тепер вже не підлягає сумніву, чому Гетьман Павло виказав „велику доброзичливість“. Бо німці були за розчленування Росії, тоб-то за відділення України, Грузії, і т. д. От що писав приятель лідерів Центральної Ради, співробітник французького посольства в Києві, п. Енно, в листі до В. В. Шульгина (російського діяча):

„Німеччині надходить кінець. Її політиці — розчленування Росії, її бажанню — зберегти силу Брест-Литовського мира, мира, за допомогою якого розірвана на частини Росія потрапила б в економічному відношенні на безчисленні роки до німецьких рук; її злочинній тактиці — підтримувати в Росії терор більшовиків, мею ж створений — союзники хочуть протиставити політику возеднання Росії“ (Денікін „Очеркі русской смуги“, ст. 5-6, т. V.).

Німці хотіли більшовиками знесилити Росію, як мілітарну силу, і розчленувати її. І честь і хвала Гетьманові Павлові, що сторонники самостійности України, німці, знайшли в ньому здібности цю самостійність творити. І, щоб не писали і не говорили противники, про „ставленника німців“, ця обставина ніколи не втратить в історії української визвольної боротьби свого значення, як обставина позитивна, яку не зрозуміли й не дали використати в інтересах нашого народу наші лівонастроєні інтелігенти. Гетьман прийшов до влади не як ставленник німців — це заперечують факти — а як персоніфікатор правих, по-державницькому думаючих, поміркованих сил в Україні. Присутність німців в Україні лише уможливила цим силам зорганізуватись і виділити коло сьоми тисяч представників від усіх областей України і проголосити Його Гетьманом. А це справа цілком інша, бо ми знаємо, що не одного нашо-

го Гетьмана обирали в прихвильності чужої сили на теренах України. Павла Скоропадського проголошено при наявності хоч і чужої, але дружньої нам сили. І ці обставини завжди будуть свідчити Україні про нездібність і недержавність наших соціалістичних елементів, які не тільки недоцнили тоді історичного моменту і не підтримали гетьманування Павла Скоропадського, а ще й тепер не хочуть визнавати своїх тодішніх помилок.

До даної теми не входить писати про Гетьманську Державу 1918 р. Але треба зазначити, що під проводом Гетьмана Павла за декілька місяців на теренах України запанував певний порядок, спокій, а головне — перед зовнішнім світом Україна стала державною одиницею, що дала себе відчути своїм сусідам. Правильність внутрішньої політики Гетьмана Павла можна довести лише одним фактом: в ті озброєні часи Гетьманська Держава фінансово і економічно скріпилась так, що видала фінансову позику Німеччині, а по упадку Гетьманщини Директорія довший час вивилась її грошово-матеріальними здобутками.

ТРЕТІЙ ПЕРІОД. Гетьман Павло прийшов до влади в надзвичайно складних умовах. Поняття влади було або підірване революцією. Розраховувати на українське військо не можна було, бо воно — або було розбито більшовиками, або розбіглось, або розпущене Центральною Радою; залишилась незначна частина Січових Стрільців. Разом з тим Гетьман Павло розумів, що без свого війська держава не збудуєш, і запроєктував 8 корпусів. Але ці недозволили формування військ, виходячи з своїх власних міркувань. Можливо, що ці міркування виходили, як твердить російський історик Головін, — не із злої волі, а „від внутрішньої політичної боротьби в самій Німеччині. Мілітаристи і праві політичні течії, з Людендорфом на чолі, боролись з імперським урядом, який прихвилься до голосу лівих партій. В Україні були представники і того і того складу думки, які працювали кожний в свій напрямку і тому німецька політика в Україні і на лице подвійної гри“.

На ту пору аграрне питання було основним і в цьому році Гетьман Павло змушений був обставинами йти на зустріч своїм намірам: З цього приводу проф. Могилянський

стверджує, що дійсно Гетьман... „весь свій особистий вплив схилив на радикальне вирішення аграрного питання на користь селян, і він (Гетьман) завжди з боєм говорив про ті елементи в Україні, які були в опозиції і протидіяли проведенню в Україні аграрної реформи в інтересах широких мас селянства“ (Могилянський, Архив Рус. Революції, т. XI, ст. 95). Згадуваний нами російський історик Головін зазначає: „Серед надзвичайно складних і численних умов, що заставили Скоропадського піти в аграрному питанні в абсолютно зворотньому напрямку, ніж він того хотів, на перше місце мусить бути поставлено політику окупантів. Домінуючою ідеєю, якою керувалась ця політика, було негайне використання України для продовження війни з Антантою“ (Кн. 28, ст. 37).

Гетьман Павло, як справжній державник, керувався не почуттями, а тверезим розумом в інтересах української державності. Він оголосив Народові, що після-встановлення порядку й спокою в країні аграрне питання буде вирішене не в найрадикальніший спосіб.

Внутрішня політична боротьба в Німеччині, більшовизм в Росії, зріст лівих течій в інших країнах Європи і, зрештою, під тиском більшовизму зріст лівих тенденцій в українських політичних партіях, створювали найтяжчі умовини для державної діяльності. Гетьман Павло і тут розумів складну ситуацію, і вживав заходів, нешкідливих для державності, притягнути до співпраці в Уряді ліві партії. Але останні знову не зрозуміли моменту й на співпрацю не пішли. В той самий час наступ ген. Фоша відразу вирішив кінець війни в користь Антанти і орієнтація на німецькі сили стає безнадійною.

Гетьман Павло, знаючи, що з падінням німців і без своєї організованої сили не можна втримати Українську Державу, шукає зв'язків з новими посталами на теренах російської імперії державностями: Доном, Кавказом, Кримом, Грузією і Російською Добровольчою Армією, на чолі якої стояв ген. Дінікін, і з яким треба було пов'язатись в першу чергу. Для цього Гетьман Павло зустрівся на ст. Скороходово з листопада з ген. Красновом, Військовим Отаманом Дону, якого просив бути посередником в розмовах з Денікіном.

Наші ліві залюбки покликуються на цю зустріч і смакують заяву Гетьмана генералові Краснову, в якій ніби Гетьман викрив себе як „неділимець“, звичайно, не наводячи повної розмови, а тільки вступ її. Чи правильно передає цю заяву ген. Краснов, але дозволяємо прийти на допомогу нашим лівим і навести її повністю, при чому для точности — без перекладу, в російській мові:

„Після завтрака в вагоні гетьманського поезда і общей беседи, касавшейся, главным образом, снабжения Донской Армии, — пішет в своїх воспоминаннях ген. П. М. Краснов, — Гетьман остался наедине с Атаманом і здесь в откровенной беседі висказал свої політичніє взгляды на будущее Росії. — „Ви, канечно, понимаете — гаваріл Гетьман — что я флигель-адъютант і генерал Свѣти Ево Императорскаво Величества, не могу бити щирим українцем і гаварить а свободной Україне (на цьому місці наші ліві зупиняються і на дальшу розмову не покликуються), но в то же время іменно я, благодаря своей близости к Государю, должен сказать, что он сам пагубил дело імперії і сам виноват в свайом паденіи. Не может бити теперь і речи о возвращеніи к імперії і восстановленіи імператорской власти. Здесь на Україне мне пришлось выбирать — ілі самостійность ілі большевизм, і я выбрал самостійность. І право в етой самостійности нічого худого нет. Представьте народу жїть так, как он хочет. Я не понимаю Денікіна. Давіть, давіть все — это невозможно... Какую надо іметь сілу для етава? Етой сіли нікто не імеет теперь. Да і харашо лі ето?“

Дальше Гетьман говорив Краснову: „Дайте їм самим развиваться і, їй Богу, сам народ улаштує це все не гірше ніж ми з Вами. Я вас прошу бути посередником між мною, Денікіном, Кубанцями, Грузією, Кримом, щоб створити союз проти большевиків. Чи не можемо ми, або наші представники, зїхатись дебудь і домовитися? Ми всі російські люди і нам треба врятувати Росію, — а врятувати її можемо лише самі. Повірте, жодні німці, ніякі англійці чи Підкреслюємо, — ми не наводимо даних про неточність інтерпретації заяви Гетьмана Павла генералом Красновим, і ген. Краснов, як єдинонеділимець хотів, щоб так звучала заява Гетьмана України.

Справді ж Гетьман Павло сказав, що Він не може бути, згідно не називає себе „щирим українцем і говорити про вільну Україну“ на тій підставі, що до 1917 року Він не творив безпосередньо української політики, а перебував генералом, і в почоті царя, тоб-то із-за властивої скромности, а не тому, що Гетьман не бажав самостійности України.

Але відкиньмо це і візьмим до аналізу заяву так, як її подав ген. Краснов. Що ж у цій заяві зраджує Гетьмана Павла? Нехай хтось з Українців, неупереджених людей, чесно скаже, чи міг Гетьман Павло тактовніше підійти до симпатика Росії, ген. Краснова, щоб добитись своєї мети? З листопада Гетьман називає себе „флігель-адъютантом і генералом його імператорської величності“, коли ще 17 липня цієї величності зо всім потомством уже на світі не було. Не можна бути щирим українцем і говорити одверто про вільну Україну, — це ясно кожному, що все вищесказане говорилося з метою, аби добитись З'їзду представників уже незалежних від Росії державностей. І з тактичних і з дипломатичних міркувань Гетьман Павло мусів зробити такий вступ, бо інакше ген. Краснов навіть не забажав би говорити.

І друга частина заяви зо всією ясністю стверджує це. Бо Гетьман Павло: засудив політику царя, ствердив, що ніколи не повернеться російська імперія, хвалить прагнення до самостійности народів бувшої імперії, переконуює єдинонеділимця Краснова, що самостійність добре діло, пропагує свободу народу, засуджує метод Денікіна „душити“, заявляє, що це недобре діло і зрештою своїм державним розумом пророкує, що німці, англійці і французи не допоможуть, а кожний поодинокі не справиться з большевиками. Стисло кажучи: Гетьман Павло ясно розумів, що без союзу поміж новими державностями на терені бувшої Росії, ніяка інша сила не справиться з большевизмом, і згинуть всі, не тільки Україна. Із заяви ясно видно, що Гетьман закликав до врятування не „єдиної неділимї Росії“, а врятування народів Росії від большевизму і закликав вождів нових державностей: „дайте самим развиваться і, їй Богу, сам народ улаштує це все не гірше ніж ми з Вами“

На другий день, 4 листопада, ген. Краснов в ролі по-

середника звернувся листовно до міністра денікінського уряду, ген. Кримського, і запропонував з'їзд делегатів: Добровольчої Армії, Дону, Кубані, Тереку, Грузії й Криму. В листі Краснов підкреслює (не інакше, як з доручення Гетьмана), що ціль з'їзду одна: опрацювання пляну для спільного виступу проти большевиків.

Яка ж відповідь? А з відповіді ми бачимо, що Денікін і його оточення краще зрозуміли ціль Гетьмана, ніж наші ліві-політики. Ось що пише Краснов:

„Но протягнуті Гетьманом і мною руки залишились неприйнятими. Всього не сподобалось Денікіну. По-перше, пропозиція про з'їзд виходила не від нього, а від Гетьмана; по-друге, погодитись на розмови з Гетьманом, Грузією й Кримом, значило визнати їх САМОСТІЙНІСТЬ. Від кого? Від Добровольчої Армії, звичайно, яка персоніфікувала всю Росію і була її емблемою“.

Німеччина і її окупаційна сила валяться. Свої соціалісти з большевиками руйнують Державу. Антанта, що по упадку Німеччини стає диктуючою силою, вимагає „Єдиної Неділимої Росії“. Гетьман Павло, маючи на увазі, що „Єдиної Росії нема і її не буде“, але цим гаслом можна задовольнити Антанту й мобілізувати реальні сили офіцера, що перебувають в Україні, декларує федерацію, фактично ніколи нездійснену, — в чому Гетьман цілком був переконаний, тоб-то виключно з тактичних мотивів, бо акт односторонній і завжди міг бути відкликаний. Соціалісти не кають, тепер, що вони впродовж майже року після російської революції мріяли лише про автономію, а за фіктивну, для замазання очей Антанті й мобілізації сил на боротьбу за Україну, федерацію, обливають болотом ще й до тепер Сл. П. Гетьмана.

Дальше Гетьман Павло вдається до крайнього способу, — до організації своєї „руської“ добровольчої армії, — тоб-то йде стежками гетьманів попередників. Геніяльний Вячеслав Липинський так записав і пояснив цей крок Гетьмана Павла: „Коли б у нас така вірність для своїх Гетьманів була, то на світанку нашої історії не треба було б кликати з Півночі варягів, останній Галицький князь Юрій Болеслав не потребував би себе оточувати німцями, Богдан Хмельницький обійшовся б без Бугай-Бея і без мос-

ковського воєводи в Києві, Виговський не потребував би польських полків, Дорошенко — турецько-татарських сердюків, Мазепа — шведів, а Гетьман Павло Скоропадський, щоб рятувати від українців Українську Державу, не потребував би просити помочи в російських „добровольців“.

Командувачем цієї армії Гетьман Павло призначив генерала Келлера, який з перших днів почав показувати свою негідність Гетьманові. „Самостійність графа Келлера“ — зазначає ген. Черячукин — „настановила швидко проти нього всіх міністрів... і 27 листопада граф Келлер був замінений князем Долгоруким“ (Головін, Кн. 34, ст. 15-16).

І дальше відбувається подія, яка зайве свідчить, що Гетьман Павло, як Голова Української Держави, ніколи не думав зраджувати її самостійність і всі ці „федеративні“ чи „конфедеративні“ „акти“ застосував виключно з метою збереження Української Держави. Дамо слово ворогові Самостійної України, Генералові-історикові Головіну:

„Новому Головнокомандувачеві, князю Долгорукому, довелось заарештувати славного руського генерала Ломновського, що перебував в Києві, як представник генерала Денікіна. Це було викликано тим, що ген. Ломновський видав наказ, що предписував руському офіцерству, яке організувало в Києві добровольчі загони, оголосити себе частиною Добровольчої Армії (Денікіна) і підкоритись лише її наказам. Ген. Долгорукий скасував цей наказ і тим інцидент ліквідовано. Але моральні наслідки його були більш великими, ніж думали. Він (наказ) ще більш загострив недовір'я руського офіцерства до Гетьмана“.

Цілком ясно, — як би Гетьман Павло щиро декларував федерацію, не охороняв би Він 17 листопада суверенності Української Влади і не вдався б до таких рішучих заходів, як арештувати „доблестного“ генерала Ломновського.

І історик Головін, який між іншим розділ „Розвал України“ закінчує падінням Гетьманщини, констатує: „Скрайньо-вороже відношення Головнокомандуючого Добровольчої Армії до генерала Скоропадського було широко відоме і знайшло свій яскравий вираз в наступному факті: всі офіцери, що вступили по заклику Гетьмана в Укр. Армію, побажавши потім вступити до добровольчої Армії, мусіли пройти через слідчу комісію, для того, щоб реабілітувати

себе від обвинувачення в державній зраді". (Кн. 34, ст. 16).

І даліше. „Таким чином на осінь 1918 року відвернулись від Гетьмана і керівники Білого Руху, вважаючи його ворогом „Єдиної Неділимї Росїї“. Вони зарахували його в ряди своїх ворогів. Щоб переконатись в цьому, досить прочитати ті місця в книгах ген. Денікіна, в яких він говорить про Гетьмана Скоропадського“. (Кн. 28, ст. 41).

Отаким був „неділимцем“ Св. Пам. Гетьман Павло.

ЧЕТВЕРТИЙ ПЕРІОД. По уступленні з Гетьманства, як відомо, Гетьман Павло опинився в Берліні. Здавалося б: після образ, нанесених своїми, українцями, що повалили всю будівлю вимріяної віками Держави, Гетьман Павло мав би заспокоїтись і відійти від політичної діяльності, а навіть увійти в якусь спілку „друзей по несчастью“ з росіянами, якщо дійсно вірити нашим соціялістам про Його неділимство.

Ні. Гетьман Павло знову уболює за долю України. Організує Гетьманський Рух, Українську Громаду в Берліні, запрошує українських вчених в т. ч. і Вячеслава Липинського, і організує в Берліні Український Науково-Дослідчий Інститут, протестує проти кривди Українського Народу... Коротше, — і далі серед українців, і знову для України.

Коли запахло другою світовою війною, таксамо в інтересах — лише України, розлучається з любим Сином, Гетьманом Данилом... Бо невідомо, які можливості для Українського Народу принесе війна, і невідомо по якому боці буде більше можливостей допомогти Українській Справі.

Грянула війна. На Берлін посипалось страхіття новітньої війни. Здавалося б Гетьманові Павлові безпечніше було б виїхати до Оберстдорфу і спокійно сидіти в Альпах з Родиною. Ні. Гетьман залишається в центрі „одного боку“, щоб не пропустити жодного моменту, надходження якого сподівались тоді всі. Щоб зменшити небезпеку під час пекельного бомбардування, Гетьман власноручно викопує на своєму подвір'ї бункер і вкупі з найближчим помічником в своїй творчості, донькою ЄЛИЗАВЕТОЮ, стоїть непохитно, як вірний страж інтересів свого Народу.

Німці виснажуються. Німці хапаються врятувати своє тяжке становище. З цією метою вони активізують т. зв.

„Русское Освободительное Движение“, — просто „Власовщину“. Але як залучити до нього українців, без яких ця затія зречена на загибель? Німці і власівці вдаються до українських політичних середовищ. З різними провокаціями пропозиціями про „спілку“, „єдиний міцний кулак“ приходять різні агенти, на взірць Майковського, і, здається, почали з Гетьмана. І тут Гетьман Павло не розгубився. І тут, як вірний служитель Національної Ідеї, дає гідну відповідь: позбавте Українців кривди, дайте свободу тисячам українських в'язнів на чолі з їхніми провідниками, ви знайте нас, як рівних, а тоді будемо говорити.

І робив все це без галасу, без биття себе в груди й закликання в „щирості“, без запальних промов, а ділом охороняв інтереси Нації. Як тверезий державний муж (ворогами визнаний таким), стояв, як та скеля, об яку розбивались усі німецько-власівські провокації. На-жаль, не час і не місце про це писати, але історія Йому цього не забуде.

Берлін під безпосередньою загрозою. Гетьман і ще не прямує до Оберстдорфу, а до... Веймару, де ще українці мають полагодити свої справи.

Лише після цього Гетьман взяв напрямок на Південь Німеччини. І в дорозі, 26 квітня, 1945 року, помер від тяжкого поранення під час бомбардування.

Слава Великому Гетьманові!

Пройдуть ще роки, Нарід позбудеться соціялістичного чаду і в дорозі до ВИЗВОЛЕННЯ не забуде про Його тлінні останки. На них, у центрі Української Самостійної Держави, воздвигне пам'ятник Великому Гетьманові ПАВЛОВІ рядом з пам'ятниками великих Гетьманів БОГДАНА й ІВАНА. Бо ВОНИ творили однаково велике Діло для Українського Народу.